

ЦЕНТЪР ЗА
ИКОНОМИЧЕСКО
РАЗВИТИЕ

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА 2001

годишен доклад - резюме

ИКОНОМИЧЕСКИ ФОРУМ ЗА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
15-17 ОКТОМВРИ 2001 Г.
София

www.ced.bg

Центърът за икономическо развитие продължава работата си по едно от приоритетните направления в своята изследователска дейност – икономическата конкурентоспособност. През 2000 година беше подготвен и представен анализ на националната конкурентоспособност, като беше използвана методологията на Световния икономически форум. В настоящия доклад е направен опит за преход от конкурентоспособност на нациите към конкурентоспособност на фирмите, като е очертана и ролята на клъстерния подход в този процес.

Националната производителност зависи и се базира пряко върху производителността на компаниите в страната. Една национална икономика не може да бъде конкурентна без да са конкурентни фирмите, които оперират в нея. Зрелостта и качествата на компаниите изискват по-квалифицирани хора, по-добра информираност, по-модерна инфраструктура, по-интензивна конкуренция.

В съвременните условия фирмите са принудени да променят своите стратегии, за да се конкурират успешно. Те трябва да съумеят да преминат от сравнителни преимущества към конкурентни предимства, дължащи се на по-качествени, с по-голяма добавена стойност, уникални продукти и процеси. Изисква се промяна в целите, практиките и стратегиите.

В страни като България, ако усилията продължат да бъдат насочени единствено към поддържане на макроикономическа стабилност, ще настъпят разочарования, свързани с липсата на икономически растеж. Само чрез премахване на пречките пред възможностите за увеличаване на производителността, ограничаване на действието на политики, които пречат на конкуренцията, могат да се постигнат успехи и икономически растеж. Ако се разчита само на макроикономически и финансови реформи, без фирмите да бъдат стимулирани да подобряват своите стратегии и операции, ще се създава илюзия за прогрес, а в действителност ще бъде налице застой, повторение на цикли. В условията на глобализация, глобализиращи се капиталови пазари и премахване на бариерите в търговията без промени в поведението на компаниите настъпват разочаровани резултати, които са в крайна сметка в основата на противопоставянето на глобализацията. Тя обаче е неизбежно предизвикателство, с което всички трябва да се съобразят.

Стабилната политическа, макроикономическа и институционална среда създава потенциал за просперитет. Проблемът е да се осигурят условия на **микрониво**, за да могат фирмите да произвеждат стоки и услуги с по-голяма добавена стойност, използвайки продуктивни методи. Такъв подход може да доведе до увеличаване на заплатите и възвръщаемост на капитала. Докато правителството и институциите имат отношение преди всичко към макроикономическата политика, просперитетът, благосъстоянието зависят от микроикономическото равнище.

Микроикономическите основи на конкурентността зависят от два взаимно свързани компонента – **качеството на микроикономическата среда**, т.е. средата,

в която фирмите непосредствено оперират и зрелостта, с която компаниите се конкурират **/качеството на фирмените стратегии/**.

Оценката на бизнес средата и качеството на фирмените стратегии е предмет на изследване в първата част на годишния доклад на Центъра за икономическо развитие. Факторите, които въздействат непосредствено върху поведението на компаниите, са организирани по следния начин:

- Фискална среда
- Институционална среда и конкуренция на вътрешния пазар
- Достъп до финансови ресурси
- Среда за развитие на човешките ресурси
- Инфраструктурата като елемент на конкурентната среда. Иновационна среда
- Либерализацията и стимулирането на износа
- Среда за развитие на МСП

Анализът в първата част се основава на статистически данни за 2000-2001 г., настъпили промени в законодателството, анкетно проучване, проведено от ЦИР със съдействието на социологическа агенция “Витоша рисърч” сред български и чуждестранни фирми през месец март 2001 г., проучвания и изследвания на други институции и организации /в т.ч. и докладите на Световния икономически форум за 2000 и 2001 г./.

Броят на фирмите, включени в представителното изследване, надхвърля 230. Профилът на компаниите, участвали в анкетата, показва, че преобладават предприятия с брой на заетите под 250 души – те са 44,5%; между 250 и 500 са 21,8%; над 500 са 22,7%. Компаниите, базирани в страната и продаващи предимно на вътрешния пазар са 24,4%; по-голям е дялът на фирмите, базирани в страната и продаващи както на вътрешния, така и на международните пазари – над 50%; 5,9% са поделенията на мултинационални компании. Над 10% са държавните предприятия; 8,4% са правителствени институции, останалите са частни предприятия. Преобладават фирмите от производствената сфера – 62%; със земеделие се занимават 3,4%; с търговия на едро и дребно – 2,5%; с финансово посредничество – 3,4%.

Мнението на бизнеса за деловия климат е интересно и то е важен ориентир за това как се възприема правителствената политика, как се оценяват законите и доколко ефективно действа държавната администрация.

МАКРОИКОНОМИЧЕСКАТА СТАБИЛНОСТ – ОСНОВА ЗА ПРОСПЕРИТЕТ

Както беше отбелязано по-горе предпоставка за по-висока конкурентоспособност на фирмите е провеждането на политика, насочена към поддържане на макроикономическа стабилност и създаване на условия за растеж. С 5,8% годишен ръст на brutния вътрешен продукт /БВП/ **2000 година беше най-силната** от началото на прехода в България.

Макроикономическата динамика през 2000 г. надмина положителните прогнозни очаквания. Брутният вътрешен продукт постигна реален годишен темп от 5.8 на сто. В съпоставим обем равнището на БВП надхвърли с 12 на сто най-високото за периода от 1989 г. насам равнище – това от 1997 г. Постоянно нарастващи темпове отбеляза тримесечното изменение на БВП – от 4.8 на сто през първото тримесечие на 2000 г. ръстът на БВП достигна 6.5 на сто през четвъртото тримесечие на годината. Тримесечният тренд през 2000 г. премина над средното тримесечно равнище за периода 1994-2000 г.

Детерминанти на растежа през 2000 г. от страна на използването на БВП бяха както компонентите на вътрешното търсене – потреблението на домакинствата и инвестициите в основни активи, така и износът.

Растежът на БВП от страна на неговото производство беше генериран изцяло от частния сектор, чиято добавена стойност се увеличи с 14.2 на сто. Със стабилни положителни темпове продължи да се развива секторът на услугите. Най-впечатляваща обаче е позитивната промяна в индустриалния сектор – неговата добавена стойност нарасна с 15.3 на сто спрямо предходната слаба за индустрията 1999 г.

През 2000 г. промишлеността започна да се възстановява най-вече благодарение на активизирания износ. Темповете на растеж на добавената стойност на индустриалния сектор през 2000 г. вече са положителни, а за третото и особено за четвъртото тримесечие те са доста по-високи от темповете на сектора на услугите, който доскоро имаше определяща роля за растежа.

Външната конюнктура беше благоприятна за динамиката на износа през 2000 г. През цялата година износът на стоки и услуги нарастваше с по-високи реални темпове от вноса. За 2000 г. износът се е увеличил с 24.2 на сто, а вносът – с 14.6 на сто спрямо предходната година. Салдото на износа и вноса на стоки и услуги, макар и да остава отрицателно в размер на – 5.6 на сто от БВП се подобри в сравнение с 1999 г., когато то беше – 7.7 на сто от БВП.

Продължиха да нарастват инвестициите. През 2000 г. те са вече с 8 на сто повече от предходната година, а в сравнение с 1997 г. са се увеличили с 80 на сто.

Средногодишната инфлация през 2000 г. надхвърли първоначалните очаквания и достигна 10.3 на сто. Основните фактори за повишаване на цените имаха по-скоро външен произход. Високите и нестабилни международни цени на петрола през 2000 г. доведоха до покачване на цените на течните горива и поскъпване на американския долар спрямо еврото, последва оскъпяване на вноса, което доведе и до повишаване на потребителските цени.

Безработицата през 2000 г. продължи да бъде най-сериозният проблем на реалния сектор в иначе добре стоящата макроикономическа рамка. След пиковата

стойност от 19 на сто през април, до края на годината не бе постигнато съществено намаляване на регистрираната безработица, когато бе отчетено ниво от 17.9 на сто.

Консолидираната фискална програма приключи 2000 г. с дефицит от 269 млн. лева, което е -1.1 на сто от БВП. Отчетеният абсолютен и относителен размер на бюджетния дефицит е по-нисък от планирания /-1.5 на сто/ и свидетелства за добро фискално управление през годината.

Общият платежен баланс на България за 2000 г. е положителен в размер на 137.3 млн. щ.д. и се е подобрил в сравнение с 1999 г.

СРЕДА ЗА РАЗВИТИЕ НА БИЗНЕСА

На фона на благоприятната макроикономическа рамка параметрите на бизнес средата показват следното:

Фискална среда

През изминалата година фискалната политика бе основен инструмент на икономическата политика, който бе използван разумно и гъвкаво. Бяха изпълнени основните цели на макроикономическото управление. Първа основна цел бе запазване на макроикономическата стабилност, ниска инфлация и умерен дефицит по текущата сметка на платежния баланс. Инструмент за постигането на тази цел бе поддържането на нисък бюджетен дефицит.

Втора основна цел на фискалната политика бе поддържане и стимулиране на устойчив икономически растеж, близък до потенциалния. Инструмент за постигането на тази цел бе данъчната политика.

Трета цел бе улесняване провеждането на структурните и институционални реформи в страната: пенсионна и здравна реформа.

В резултат на провежданата фискална политика бе постигнато: устойчивост на платежния баланс; стабилност на вътрешните лихви; плавно намаление на данъчните ставки и подобряване на данъчните процедури, с което се намалява данъчната тежест и се реализира политиката на по-равномерното ѝ разпределяне.

Мерките на фискалната политика и резултатите от нея допринесоха за подобряване на бизнес климата в България, стимулиране на икономическия растеж и повишаване на конкурентоспособността на компаниите чрез провеждане на адекватна данъчна политика.

В сила от 1 януари 2001 г. бяха направени някои съществени изменения и допълнения в данъчното законодателство, които имат за цел стимулиране на икономическата активност в страната.

Благоприятните за конкурентната среда фактори, свързани с данъчната система са:

- финансова стабилност;
- по-благоприятни данъчни разпоредби;
- понижение на ставките на основните доходни данъци.

Гледната точка на бизнеса за данъчната политика, очертана в проведената през месец март анкета показва, че представителите на деловите среди традиционно считат, че данъчната среда в България не е особено благоприятна - 83% от респондентите са на мнение, че данъчната система затруднява бизнеса да инвестира и да поема риск. Продължава широко да бъде разпространена практиката по неплащане на данъци – 78% от анкетиранияте са убедени, че това е напълно възможно. Този въпрос е свързан със “сивата икономика” - 31,9% определят дела на неофициалния или нерегистриран бизнес в България между 20 и 30%. Не са малко и тези обаче, които считат, че делът на “сивата икономика” е между 30 и 50% /така е според 26% от анкетиранияте/. Става дума за субективно

мнение, но факт е, че неофициалният бизнес продължава да бъде сериозно разпространен.

С въведените вече промени, както и с предстоящите нови изменения в размера на данъчните ставки вероятно и оценките на бизнеса ще се променят в положителна посока.

Факт е, че поради общата макроикономическа стабилност в последните години бе положено началото на усъвършенстване на данъчното законодателство по пътя на интегрирането на страната в европейските структури. Сред множеството промени в данъчния режим в сила от 1 януари 2001 г. има някои важни подобрения, отговарящи на нуждите на икономиката.

В бъдеще е необходимо качествено подобряване на ежедневната способност на данъчната система да установи, признае, подреди по важност и реши проблемите, които съществуват (и винаги ще съществуват) по отношение на данъчната политика, закони и практика в България. Нужни са целенасочени инвестиции в структурите с най-голям потенциал за генериране на бързи, ликвидни, законни и устойчиви ползи за държавата без да нанасят ущърб на икономиката. Структурите, които подкрепят данъчната реформа би следвало да бъдат определени сред най-приоритетните инвестиционни цели. Бързият ефект от такива инвестиции ще генерира ресурси за по-нататъшни реформи.

По-важните моменти, на които трябва да се обърне внимание с цел привеждане на фискалната и данъчната политика в крак с нуждите на бизнеса, са:

- По-нататъшно намаляване на общата данъчна тежест в рамките на поддържането на нисък дефицит, без нереалистични допускания за възможното намаляване на разходите и без заплахата за протичащите реформи. Намаляването на тежестта и нейното по-равномерно и справедливо разпределение може да се постигне чрез разширяване на данъчната основа и намаляване на данъчните ставки.
- Преместване на относителната данъчна тежест от преки към косвени данъци, т.е. от създаването на дохода към неговото изразходване. По този начин този важен инструмент на икономическата политика ще съответства на световните тенденции. Чрез него от една страна ще се насърчават икономическите агенти да произвеждат повече доход, а от друга – ще се балансира потреблението и спестяванията, като спестяванията ще играят все по-активна роля като източник на инвестиции.
- Развитие на митническата администрация с оглед осъществяване на ефективен контрол съгласно изискванията за външна граница на ЕС.
- Създаване на Единна агенция по приходите. Тя ще обедини събирането на данъците и трите вида осигурителни вноски: за пенсионно осигуряване (първи и втори стълб), за здравно осигуряване и за осигуряване за безработица.
- Провеждане на фискална политика за оптимизиране на държавните разходи и за спазване на строга финансова дисциплина.
- Модернизация на системата за бюджетно изпълнение, чрез доизграждането и развитието на информационната система за финансово управление (ИСФУ). Така ще се оптимизира процесът по планиране и изпълнение на

консолидирания държавен бюджет и ефективното функциониране на държавното съкровище.

- Оптимизиране на държавното предлагане и оказване на публични услуги.
- Ефективно разпределение на ресурсите и приоритетността на разходите чрез разработване на дългосрочни програми, оценка на фискалния риск, ефекта от разходите, както и формулиране на мерки за балансиране на бюджета и поддържане на приходите на подходящо ниво.

Институционална среда и конкуренция

Оценката за въздействието на институциите върху възможностите за бизнес и разгръщане на интензивна конкуренция като цяло са по-благоприятни в сравнение с предходната година.

Според анкетиранияте представители на бизнеса съществуващата на вътрешния пазар конкуренция вече е достатъчно силна и оказва влияние за намаляване на цените, снижаване на производствените разходи и повишаване на конкурентоспособността на фирмите на основата на прилагането на иновативен подход.

От 1 юни 2001 г. Комисията за защита на конкуренцията разреши на производители и търговци свободно да сключват споразумения помежду си без да се намесва и да одобрява условията по тях. Забранява се само договарянето на минимални и фиксирани цени и въвеждането на каквито и да било ограничения (в цените, територията и лицата, с които търговецът оперира). Това ще облекчи бизнеса, тъй като няма да се иска разрешение от Комисията. Тя ще продължава да следи само дали няма фиксирани и минимални цени в договорите, което би дало възможност за установяване на монопол.

Като съществена особеност на националния пазар се подчертава фактът, че конкуренцията идва предимно от вносните стоки, а не от местното производство /над 60% от компаниите са на такова мнение/. Без съмнение тя оказва влияние върху българските фирми, но и разкрива проблемите с тяхната бърза ориентация в процеса на реструктуриране на националната икономика.

Анкетиранияте са до голяма степен единодушни относно характера на конкуренцията и състоянието на вътрешния пазар – появата на пазара на нови конкуренти е често срещано явление, но то не е свързано със започването на нов бизнес. Въпреки предприетите административни мерки и отмяната на не малко нормативни актове, ограничаващи бизнеса, все още стартирането на нов бизнес се оценява като изключително трудно, времеемко и бюрократизирано, а това значи и скъпоструващо.

Оценките на възможностите за започване на нов бизнес в България са неблагоприятни – ако разгледаме резултатите и на фона на останалите страни, които участват в Доклада на Световния икономически форум, ще видим, че вече втора година България заема последно място в класацията. Същевременно ако се погледне разпределението на оценките ще се установи, че 75% от фирмите поставят на този показател ниски оценки - между 1 и 3. Ако продължим по-нататък - броят на разрешителните, необходими за създаване на нова фирма в

зависимост от характера и сферата на дейност достига до 10 според 19% от анкетираните, но има и такива – над 4%, които посочват 20 разрешителни.

Времето, необходимо за създаване на нова фирма в България според 28% от респондентите е 30 дни, 14% обаче посочват 60 дни. Това забавяне създава трудности за навлизане на пазара. Според експертите, които оценяват потенциала на страните да повишават конкурентността си един от основните показатели, наред с иновативния потенциал и достъпа до финанси, е именно възможността за започване на нов бизнес. Трудностите при започването на нов бизнес тежат като воденичен камък на българския бизнес, създават условия за корупция.

Не е малък процентът на анкетираните /близо 60%/ , които смятат, че често когато управляващите взимат решения за провеждане на определена политика и сключване на договори, те са склонни да фаворизират определени фирми и лица, което говори за липса на безпристрастност и обективност.

Друг фактор, който по принцип стимулира конкурентността на компаниите, е високостта на купувачите в страната – тя кара фирмите да бъдат иновативни, да предлагат изделия с високи качествени параметри, добро качество и разнообразие на услугите. В България според 60% от анкетираните купувачите не са високостни и от тази гледна точка липсват стимули за повишаване на конкурентността.

Трябва да се отбележи обаче, че по мнение на бизнеса българските потребители имат известна нагласа да търсят и възприемат новото в изделията и технологиите – тук оценка над средната поставят 35%, т.е. повече от 1/3 от анкетираните.

Въпросите, свързани с **антимонополната политика** в страната показват, че 56% от участниците в анкетата считат, че тази политика не стимулира ефективно конкуренцията. Увеличават се разходите на фирмите в резултат на нелоялна конкуренция – 37% отговарят утвърдително, но 21% заявяват, че не са засегнати от подобни явления.

Оптимизъм вдъхва мнението на бизнеса за **корупцията** – на въпроса разпространена ли е практиката по заплащане на подкупи /допълнителни плащания за получаване на обществени и други услуги/, прави впечатление, че процентът на тези, които отговарят отрицателно, т.е. че не плащат подкупи е доста висок – над 50% /ако разбира се са искрени в отговорите си/. Освен това, те считат, че през последните три години е намаляла честотата на плащане на подкупи – 37% смятат, че тя не се е увеличила, над 18% - че се е намалила. Очакванията за разпространение на корупцията през следващите години според 70% е, че общото ниво на допълнителни плащания или подкупи ще се намали. Значително по-малко са тези, които смятат, че подкупите ще се разпространяват по-широко – 12% мислят по този начин.

Същевременно по мнение на предприемачите съдебната система и полицията продължават да не бъдат съюзник на бизнеса - 63% от анкетираните считат, че **съдебната система** в България не е независима и се влияе от намеса на

страните в спора. Съществуващият правен механизъм затруднява и забавя бизнеса да оспорва законността на правителствени действия или разпоредби и да решава бързо и безпристрастно възникващи спорове.

Над 65% считат, че на **полицията** не може да се разчита за ефективна защита на бизнеса от криминални прояви; организираната престъпност /рекет, изнудване/ продължава да създава сериозни проблеми на бизнеса – 63% мислят по този начин.

Достъп до финансови ресурси

Мнението на предприемачите за финансовите пазари в България остава неблагоприятно - над 85% от анкетиранияте смятат, че степента на развитие на финансовите пазари в България е ниска. Според 84% получаването на заем само срещу добър бизнес план е трудно или почти невъзможно. Според 72% предприемачи с иновативни, но рискови проекти не могат да намерят рисков капитал в страната.

Съвременните форми на разплащане не са популярни - разплащане в реално време в Интернет е възможно едва според 74% от анкетиранияте; извършване на банкови операции чрез Интернет според 63% от анкетиранияте не се използва в повечето банкови институции.

Бизнесът поставя добри оценки на банките по отношение на тяхната финансова стабилност – така е според 74% от респондентите. Получаването на кредит през миналата година е станало по-лесно според 45% от анкетиранияте, а според 41% не е настъпила промяна.

Обективният анализ на състоянието на банковата система показва, че в момента тя се характеризира със стабилност и надеждност. Основните фактори, които действат в тази посока, са следните:

- Усъвършенстваната законова рамка, активната надзорна роля на БНБ и преодолените последствия от кризата през 1996/97 г. създават добър потенциал за развитие на сектора.
- Банковият сектор демонстрира много високи нива на ликвидност, капиталова адекватност и качество на кредитния портфейл.
- Постепенно се повишава доверието в сектора, като само за 2000 г. депозитите на нефинансови институции и домакинства са се увеличили с 1,2 млрд.лв.
- Българска народна банка упражнява стриктен надзор и предпазва банковия сектор от системен риск.
- Банковите активи отбелязват трайно увеличение като основен дял имат нискорисковите и нискодоходните вземания от други банки.
- Конкуренцията на банковия пазар постепенно се засилва

Същевременно продължават да действат фактори, които затрудняват достъпа до финансови ресурси и по този начин въздействат негативно върху конкурентните позиции на българските компании:

- Съотношението на банковите активи към БВП е все още много ниско.

- Банките продължават консервативната си кредитна политика, като причините за това са както външни, така и вътрешнобанкови.
- Лихвите по кредитите запазват относително високите си нива и поради слабата кредитна активност не се очакват сериозни изменения на тези нива.
- Лихвеният спред остава много висок – в рамките на 9-10%, като оказва негативно влияние върху реалната икономика.
- Банките продължават да имат доста ниска рентабилност и тя представлява скрита заплаха за развитието на сектора в бъдеще.
- Търговските банки все още трудно управляват разходите за дейността си и се нуждаят от по-ефективно и модерно управление на тези разходи.
- Бавен е темпът на развитие на банковия пазар и все още на него липсват множество продукти и услуги.
- Банковият сектор все още остава статичен и консервативен по отношение на реалната икономика.

Среда за развитие на човешките ресурси

В настоящото изследване на Центъра за икономическо развитие човешките ресурси са оценени през призмата на микроикономическия подход към конкурентоспособността. Този подход предполага да се акцентира върху няколко проблемни области:

- съответствие между квалификацията на работната сила и потребностите на производството;
- връзка между заплати и производителност;
- гъвкавост на пазара на труда;
- дискриминация на някои групи работници.

Общата оценка в сферата на човешките ресурси е по-ниска в сравнение с предходните години на провеждане на изследването, когато човешките ресурси са определяни като основно потенциално предимство на българските фирми. По-ниската оценка на бизнес средите за конкурентността на човешкия фактор се дължи главно на новия акцент върху квалификацията на работната сила в областта на информационните технологии и върху възможностите за реализация на тази квалификация в страната. Оценката за качеството на работната сила в България се променя в контекста на новата технологична среда: тя вече не се определя като висококвалифицирана, а по-скоро като високообразована и квалифицирана за работа с остарели технологии. Тази оценка алармира за целенасочена политика на инвестиции в човешките ресурси, включваща както целеви държавни програми, така и стимули за фирмите, които инвестират в квалификацията на своите работници.

Същевременно се отбелязва, че пазарът на труда е относително гъвкав - практиката по наемане и уволняване на работници се определя общо взето от

работодателите – над 50% мислят по този начин; преобладава мнението, че заплатите също се определят свободно от отделните компании.

Критериите за присъединяване на България към ЕС поставят нови изисквания към качеството и условията за свободно движение на работната сила в обединена Европа. Стратегията за развитие на човешките ресурси трябва да отговори на съвременните технологични и обществени реалности чрез конкретни нормативни и административни мерки, сред които като приоритетни се очертават:

- осигуряване на гъвкав профил и приспособяване на структурата на професионалните и висшите училища към потребностите на пазара на труда;
- развитие на система за професионална ориентация;
- разширяване на достъпа до висшето образование чрез предоставяне на кредити за студентите;
- координация на програмите за квалификация на безработни чрез система за мониторинг и бързо реагиране диспропорциите на пазара на труда;
- предлагане на подходящи програми за квалификация на рисковите групи на пазара на труда, сред които лица с ниско образование, етнически групи, инвалиди и др.
- отчитане на регионалните приоритети при разработване на квалификационни програми, с оглед доближаване до специфичните потребности на местния пазар на труда.

Инфраструктурата като елемент на конкурентната среда. Среда за развитие на информационните технологии и иновативния потенциал

Наличността, доброто състояние и ефективното управление на инфраструктурите има ключово значение за устойчивия икономически растеж и конкурентоспособността на българските фирми. През последните години процесите на либерализация, приватизация и формиране на регулативна рамка, създаваща условия за конкурентна среда, обхващат и инфраструктурните сектори – телекомуникации, транспорт, енергетика и водоснабдяване, които доскоро се считаха за естествени монополи. Преструктурирането на инфраструктурните сектори може да привлече значителни чуждестранни инвестиции, което би имало положителен ефект върху икономическото развитие на страната и нейната международна конкурентоспособност.

През последните три години **оценката на българския бизнес за влиянието на инфраструктурата върху конкурентоспособността стабилно се увеличава с 11-12% спрямо равнището ѝ от предходната година.** Над 1/3 от предприемачите през 2001 г. отчитат, че инфраструктурите не възпрепятстват развитието на бизнеса. Тенденцията към подобряване на влиянието на инфраструктурата върху бизнеса се потвърждава и от изследване на KPMG, според което през 1998 г. за

55% от чуждестранните инвеститори инфраструктура е била пречка за инвестиции в страната, докато през 2000 г. техният дял спада на 40%.

На настоящия етап инфраструктурата на България подкрепя конкурентоспособността на българските фирми. Положителното влияние се гради преди всичко върху добрата обезпеченост на страната с комуникационна, транспортна, енергийна и водоснабдителна мрежа. България е изправена пред изпитанието как да надгради наследените количествени параметри на инфраструктурната среда и да ги превърне в дългосрочен генератор на икономически растеж.

На първо място, решението трябва да се търси в **приоритетното развитие на информационната и комуникационна среда**, които са в основата на икономическия растеж. Развитието на тази част от инфраструктурата може да се окаже локомотив за просперитета на фирмите и за бързия възход на българската икономика.

Според повечето бизнесмени, участвали в анкетното проучване развитието и внедряването на информационни технологии има вероятност да се превърне в основен приоритет на правителството. Същевременно конкретните програми в това отношение /доколкото ги има/ според 50% не са ефективни.

Оценките на предприемачите потвърждават, че в страната съществуват някои **предпоставки** за технологично развитие. Например обучението в областта на математиката и природонаучните области традиционно се оценява от българските мениджъри високо. Независимо от трудностите в българското образование тази оценка се повишава всяка година. Сравнително висока е също така оценката за наличието на научни институти и изследователски организации. По-различно е становището на предприемачите за обучението в областта на информационните технологии. Само според 5 % от анкетиранияте то може да се разглежда като съответстващо на водещите страни.

Българският бизнес оценява високо наличието на научни работници и инженерно-технически персонал в страната като важна предпоставка за технологичното развитие. В същото време над 76 % от анкетиранияте посочват, че за тези специалисти е трайна тенденцията да се търсят възможности за реализация зад граница.

Според предприемачите технологичното изоставане на България продължава. Оценката за позицията на България в областта на технологиите запазва ниското си равнище от предходните години със слаба тенденция към повишаване.

Политиката на държавата за стимулиране на изследователската и развойна дейност във фирмите е определена като незадоволителна. Повече от половината от анкетиранияте са посочили, че в страната няма директни държавни субсидии на фирми за осъществяване на изследователска дейност и данъчни кредити за изследователска работа. Държавните поръчки също така не оказват достатъчно въздействие върху развитието на иновационните процеси, тъй като възлагането им в преобладаващата част от случаите се основава на цената, а не на технологичното равнище. Много ниска е също така оценката на бизнес средите за сътрудничеството с местните университети в изследванията и при внедряването на

нови продукти. Само 5 % от анкетиранияте го оценяват като интензивно и непрекъснато.

Ограниченият достъп на българските фирми до рисков капитал се потвърждава от мнението на над 70 % от анкетиранияте, които отговарят отрицателно на твърдението, че предприемачите с иновативни, но рискови проекти могат по принцип да намерят в България рисков капитал за тяхното финансиране.

Според 57% от анкетиранияте държавните услуги не могат да се извършват чрез Интернет. Законите, касаещи информационните технологии – електронна търговия, електронни подписи, защита на потребителите – според мнозинството предприемачи не действат ефективно.

Общественият достъп до Интернет е сравнително ограничен според 44% от анкетиранияте, но преобладава мнението /над 50%/, че той съществува посредством библиотеки, Интернет центрове и клубове. За сметка на това обаче, достъпът до Интернет в училищата е значително по-ограничен - 65% разсъждават по този начин.

Според 76% липсва конкуренция в сектора на телекомуникациите, в транспорта нещата изглеждат по-благоприятни – според 50% съществува конкуренция, която води до по-добро качество на услугите.

Резултатите от проучванията потвърждават, че независимо от известния напредък в технологичното развитие на страната са необходими конкретни мерки за неговото стимулиране чрез държавната политика и на равнище фирма. По отношение на държавната политика тези мерки могат да се изразяват в координиране на националните стратегии за развитие на технологиите в различни области (високи технологии, информационно общество, изследвания, образование), разработване на регионални инициативи за стимулиране на иновациите, подкрепа на участието на български фирми в международни научни програми и главно в програмите на ЕС (рамковите програми, EUREKA и др.), рационализиране и координиране на дейността на мрежите, които подкрепят развитието на бизнеса и технологичния трансфер и са създадени по различни международни програми, облекчаване на достъпа на фирмите до финансови ресурси за целите на технологичното развитие. На равнище фирма технологичното развитие предполага провеждането на технологичен одит, с който да се оцени технологичното състояние на фирмата и набелязване на конкретни мерки за неговото подобряване, които да се включат в бизнес плановете на фирмата. По този начин технологичното развитие и иновациите могат да се превърнат в планирана, а не кампанийна дейност. Помощ при технологичния одит може да окаже Европейският иновационен център /ЕИЦ/, който разполага с пул от експерти в различни области и поема значителна част от разходите по неговото осъществяване.

Необходимо е да се насърчава **използването на нови, високи технологии във всички инфраструктури**, с което ще се повиши ефективността на тяхната експлоатация и ще се подобри съотношението качество/цена за крайните потребители.

Инвестициите в нови технологични решения са неразривно свързани с привличането на чуждестранни инвестиции в инфраструктурните сектори. Това ще

доведе, от една страна, до по-ефективната експлоатация на инфраструктурната среда, а от друга ще стимулира инвестициите в други сектори на икономиката

Императивно условие за привличането на интереса на чуждестранните инвеститори към българската инфраструктура е бързото и успешно реструктуриране на инфраструктурните сектори. Разрушаването на монополните структури и навлизането на частните компании в управлението на инфраструктурните системи ще стимулира конкуренцията в сектора и подобряването на качеството на водоснабдителните, телекомуникационните, транспортните и енергийните услуги, които са важен елемент от крайните продукти в българските компании и от каналите за достъп на българската продукция до международните пазари.

Налагането на нов вид отношения между операторите на инфраструктурата изисква функционирането на независими регулаторни органи, които да могат да изпълняват пълноценно своите задължения. Наличието на компетентни, неполитически и независими органи ще гарантира интересите на инвеститорите и потребителите и ще стимулира развитието на инфраструктурните услуги в подкрепа на конкурентоспособността.

Българската икономика може да разчита на стабилен приток на стратегически чуждестранни инвестиции единствено при наличието на ясна, дългосрочна и прозрачна политика за развитие на инфраструктурите и на пълна и стабилна регулативна рамка. Само в такава среда чуждестранните инвеститори ще са склонни да поемат рискове и да предоставят по-качествени и същевременно достъпни в ценово отношение услуги на своите клиенти.

България може да подобри своята конкурентоспособност като използва по-добре своите предимства, породени от стратегическото ѝ географско положение, и на тази основа пристъпи към по-пълното интегриране на телекомуникационната, транспортната и енергийната инфраструктура към общеевропейските инфраструктури. Неразделна част от този процес е съгласуването на българската политика за развитие на инфраструктурата с приоритетите на съседните страни.

Либерализация и стимулиране на износа

Либерализацията на икономиката, отварянето на вътрешния пазар за конкуренцията от внос чрез намаляване на вноските мита, постепенното премахване на нетарифните бариери, ограничаването на неспецифични изисквания по отношение на стандартите, нормите за опазване на околната среда, фитосанитарните мерки и мерките за безопасност води до нарастване на конкуренцията и вискателността на потребителите, подобряване ефективността на производството на основата на иновации и намаляване на разходите и в крайна сметка – до повишаване на конкурентоспособността на фирмите. Намаляването на защитата на вътрешния пазар стимулира развитието на експортния потенциал на страната и води до ускоряване на икономическия растеж.

Оценките на анкетирани предприемачи за либерализацията на икономиката са традиционно добри. Според тях скритите бариери пред вноса не са голям проблем, а разходите, свързани с плащането на мита, лицензионни и банкови такси, административни услуги, оскъпяват вноса с около 20 до 30%. Значително е

намалял броят на необходимите документи (4-5 в по-голямата част от случаите) при осъществяването на стоков износ. Най-голямо облекчение за фирмите носи стабилният валутен курс, лесният достъп до необходимата валута и сравнително ниските разходи по придобиването ѝ. Високият курс на долара също оказва благоприятно въздействие върху нарастването на износа и върху повишаването на конкурентоспособността на фирмите.

Направените промени в нормативната уредба вече хармонизираха почти напълно митническите процедури със законодателството на ЕС, основният проблем обаче за митническата администрация остава тяхното прилагане. Не са редки случаите, когато на различни гранични пунктове се прилагат различни процедури, с което не само се нарушават законовите разпоредби, но и се отклоняват обичайните стокотоци. Изгражданата *централизирана информационна система*, която трябва да обхване всичките 120 митнически пункта, все още не е завършена и не може да се постигне пълно засичане на движението на стоките през границата. Очаква се до края на 2002 г. да се постигне необходимото синхронизиране на изградените компютърни системи за контрол върху износа и вноса на стоки с тези на граничните власти и данъчните служби. Надеждата е тази система да ограничи до минимум каналите за контрабанда и да съдейства за премахване на нелоялната конкуренция от контрабанден внос.

Като цяло може да се смята, че либерализирането на търговията и намаляването на митническата тежест върви плавно в съответствие с всички поети ангажименти. Крайната цел е безмитна търговия с преференциалните партньори от ЕС, ЦЕФТА, ЕАСТ и всички други, с които има сключени или предстоят да се сключват споразумения за свободна търговия и изравняване на ставките “общи мита” с тези на ЕС до 2007 г. Това е времето, с което българските производители разполагат, за да повишат конкурентоспособността си и да бъдат способни да функционират в условията на пазар, лишен от протекционистичната тарифна защита на държавата.

Като се има предвид отвореният характер на българската икономика и пряката зависимост на растежа от нарастването на износа, естествено е да се предприемат **мерки за насърчаване на износа**. Засега единственият стимул за износа е свитото потребление на вътрешния пазар и силната конкуренция от внос в резултат на либерализацията на пазара. В тези ограничителни условия производителите се стремят да намерят подходяща (макар и много ограничена) ниша на външните пазари, където да реализират все още слабите си конкурентни предимства.

С цел стимулиране на експорта в средата на 2001 година експерти от Министерство на икономиката предложиха за дискусия проект на нова “Външнотърговска стратегия за периода 2001-2005 г.”, където като основна задача фигурира насърчаването на износа. Тази стратегия е съобразена със задълженията на страната, произтичащи от членството ѝ в СТО и от подписаното Европейско споразумение за асоцииране и другите международни споразумения. При изготвянето ѝ е използван световният опит в областта на насърчаването на износа. Тя предвижда:

- облекчаване на условията за участие във външнотърговския стокообмен;

- подобряване обслужването на износителите от страна на държавната администрация в областта на износа;
- намаляване на разходите на износителите по етапите на външнотърговската сделка;
- ускорено въвеждане на европейските стандарти – осигуряване на широко публично участие при разработването на стандартите и завършване на процеса на въвеждане на европейските стандарти;
- подобряване на информационното осигуряване на експортната дейност.

Обърнато е внимание и на необходимостта от усъвършенстване на институционалната рамка за насърчаване на износа чрез: структурно усъвършенстване на институциите за насърчаване на износа; развитие на предлаганите от тях продукти и услуги; популяризиране на продуктите и услугите на институциите за насърчаване на износа.

За първи път се предлагат конкретни мерки за стимулиране на износа и експортно-ориентираните фирми. С тях се цели постигане на всеобхватност на системата за подпомагане на износа, оптимизиране на разходите по осигуряване на държавната подкрепа и по ползването ѝ от стопанските субекти, осигуряване на общодостъпна информация за нормативната база в областта на външната търговия, създаване на достъпна база данни за техническите изисквания на определени пазари, включване в база данни на фирми производители и износители, която ще позволи класифицирането им по определени критерии във връзка с целите на държавната политика в областта на външната търговия; разпространяване на информацията до потенциалните партньори; информиране на включените в базата-данни фирми за важни събития, промени и други факти.

Предлаганите мерки са структурирани в пет направления: финансови лостове, административно-правна рамка, информационно-проучвателна дейност, промоционни дейности и развитие на институционалната рамка. Направен е опит за очертаване схема на институциите и техните задачи по подпомагане на износа.

Интерес представлява предложената от Българската агенция за експортно застраховане /БАЕЗ/ схема за комплексно обслужване на износителите на основата на един продукт, наречен “базова полица” (като такава може да служи застрахователната полица, чието издаване гарантира, че фирмата има необходимата застраховка и отговаря на определени критерии), който ще дава възможност за преференциално ползване на останалите продукти на БАЕЗ, като обезпечение за банков кредит, за рефинансиране на лихвения процент по ползваните кредити за външнотърговска дейност, за частично безплатно ползване на информация или участие в международни търговски прояви, както и други схеми за преференции. Тази идея демонстрира ангажираност от страна на държавата в лицето на БАЕЗ и сериозни намерения за разработване и прилагане на всеобхватна схема за подпомагане на износа.

Не става ясно обаче какви са възможностите на държавата да реализира предлаганата схема и включените в нея мерки, на какви ресурси ще разчита и какви организационни действия ще бъдат предприети. Липсата на синхрон и обвързаност на действията и информационните системи на отделните държавни институции, както и не достатъчно ясното определяне на мястото и обосноваване на ролята на всяка от участващите държавни институции (поне на този етап) най-вероятно ще

попречи на бързото ѝ и цялостно въвеждане. В предлаганите мерки липсва една, която се смята от широк кръг експерти и представители на бизнес средите като най-лесно приложима и ефективна от гледна точка на насърчаването на износа – намаляване на срока за възстановяване на ДДС на експортно ориентирани фирми до не е повече от 15-20 дни. Подобна мярка би позволила да се освободят средства, с които фирмата да оперира, без да е необходимо да се търсят специални мерки за допълнително финансиране на фирмите износителки.

В резултат на подобрените условия 2000 г. беше рекордна от гледна точка на влезлите в страната **преки чуждестранни инвестиции**. Подобри се и тяхната структура – инвестициите “на зелено” вече са над 50%. Увеличават се инвестициите във финансовия сектор и производствата с висока добавена стойност. В редица сектори от икономиката (например в търговията – с веригата от магазини) вече се чувства въздействието на конкуренцията от страна на навлезлите на пазара чуждестранни фирми за намаляване на разходите, подобряване на мениджмънта и въвеждане на иновации за подобряване конкурентоспособността на българските фирми.

По оценка на чуждестранните инвеститори, обединени в БИБА, бизнес климатът в България е претърпял развитие през последната година към по-голяма прозрачност, по-стабилно законодателство и по-спокойна среда. Голяма част от инвеститорите обаче продължават да твърдят, че сегашната икономическа политика не стимулира частния сектор към инвестиции. Пречките, посочвани от инвеститорите, са свързани най-вече с бюрокрацията на държавната администрация, неблагоприятната амортизационна политика и трудностите при закупуване на земя от чужди граждани. Към тях могат да се прибавят непрозрачният процес на приватизация, несигурната защита на правата на кредиторите, недостатъчното развитие на българския застрахователен пазар, неефективната съдебна система и др.

Среда за развитие на МСП

Усилията за повишаване на конкурентоспособността и ускоряване темпа на растеж намират израз и в подкрепата на сектора на малките и средните предприятия. Анализът на условията за възникване и развитие на малките и средни предприятия в България, дефинирани от съществуващата нормативна рамка и обществената политика в подкрепа на сектора, както и конкретните пътища за преодоляване на някои от най-значимите проблеми в тази област, е пречупен през фокуса на подготовката на страната за присъединяване към Европейския съюз.

България се присъедини към програмата на ЕС за насърчаване на МСП, започна процес на хармонизиране на законодателството в тази насока. Постигнатите резултати бяха оценени и в хода на преговорите за асоцииране на България към ЕС с успешното затваряне на Глава 16 – “Малки и средни предприятия” през 2000 г. Въпреки това, очевидно са необходими изменения и допълнения в действащата нормативна база, както и усъвършенстване на практиката по нейното прилагане, така че да се създаде обща благоприятна среда за развитие на предприемачеството и да се постигне съответствие с правото на

Европейския съюз. В Доклада на Европейската комисия за напредъка на България по пътя на присъединяването ѝ към ЕС за 2000 г.¹ се отправя препоръка в българското законодателство да бъде възприета дефиницията на Европейската комисия за МСП, особено по отношение на размера на микро-, малките и средните предприятия. Такава промяна би довела до следните резултати:

- Увеличаването на границата за максимален брой заети в средните предприятия на 250 (както и съответното завишаване на горните граници за годишния оборот и стойността на дълготрайните активи) ще разшири обхвата на сектора до над 99,9%, като на практика ще обхване почти целия реален сектор на икономиката, както е във всички останали страни на Европейския съюз.
- Прецизирането на критериите за независимост ще даде възможност фондовете за рисков капитал, институционалните и портфейлни инвеститори да участват и в над 25% от капитала на едно МСП, без то да губи статута си. Така ще се увеличат възможностите за осигуряване на алтернативно небанково финансиране на бизнеса, за привличане на чуждестранни миноритарни инвеститори, най-вече за средните предприятия, както и за увеличаване на инвестиционния избор на лицензираните пенсионно-осигурителни дружества.
- Отпадането на ограничението публичните дружества да не са малки и средни предприятия по смисъла на Закона за малките и средни предприятия ще увеличи възможностите за привличане на допълнителни финансови ресурси в тях.

В действащата в момента Национална стратегия за насърчаване развитието на малки и средни предприятия, както и в проекта за нова стратегия за периода 2001 – 2006 г. като основна цел е посочено създаването на среда, която да позволява на малките и средните предприятия да растат, да печелят и да стават конкурентоспособни³. Приоритетите на проекто-стратегията са три:

- Опростяване на административната и нормативната уредба за МСП;
- Подобряване на финансовото обслужване на МСП;
- Подобряване на конкурентната среда и конкурентноспособността на МСП.

Трябва да се отбележи обаче, че сред очертаните приоритети, както на действащата в момента Национална стратегия, така и в проекта за нова стратегия, отсъстват ясно и точно формулирани мерки за насърчаването на високотехнологичните малки и средни предприятия и такива, занимаващи се с развойна дейност, които са посочени като приоритет в Закона за МСП⁵. Липсват също така мерки за насърчаване изграждането на технологични паркове и инкубатори за МСП.

ФИРМЕНИТЕ СТРАТЕГИИ

Ако се обърне поглед към втория важен компонент на конкурентоспособността на фирмите – **фирмената дейност и качеството на стратегиите**, може да се установи, че конкурентните предимства на българските фирми се дължат на ниски разходи за труд – подобен отговор дават 78% от анкетираните, а едва 5% от компаниите заявяват, че формират своите преимущества на базата на уникални продукти и процеси. Над 70% от фирмите заявяват, че в производството се използват остарели технологии. В това се състои и един от основните проблеми за конкурентоспособност на българските фирми – повишаването на производителността на базата на съвременни технологии и иновации. Предимствата основани на евтина работна сила са нетрайни и те могат да бъдат загубени във всеки един момент – непрекъснато се появяват нови фирми от различни страни, които превъзхождат българските по този показател. Необходимо е да се формират предимства, основани на нови технологии, уникалност на процесите и продуктите, високо качество на предлаганите стоки и услуги. Способността на фирмите да бъдат иновативни в съчетание с възможностите за започване на нов бизнес в значителна степен определят потенциалната конкурентоспособност на компаниите.

Трябва да се отбележи, че интересът на голяма част от българските фирми към технологичното обновяване и създаването на нови продукти постепенно нараства. Например проучването на Федерацията за развитие на предприемачеството за зараждащи се клъстери у нас показва, че повече от половината проучвани фирми в областта на дървопреработването и мебелната промишленост, текстилните и конфекционните фирми, както и консервните предприятия възнамеряват да иновират.

Според анкетираните предприемачи по методологията на Световния форум в Давос над 63 % от участниците в анкетата са въвели нов продукт или услуга или чувствително са променили метода на производство през последните пет години. Подобен извод се налага и от проучването на Европейския иновационен център. Над 40 % от анкетираните производствени предприятия са въвели едновременно нова технология и нов продукт.

Значителен обаче остава делът на фирмите, които не разглеждат непрекъснатото обновяване като важен фактор за генериране на доходи на фирмата. Оценката на предприемачите за значението на иновациите в развитието на техния бизнес е сравнително ниска. Сходно е равнището на оценката за възприемането на нови технологии. Само 25% от бизнесмените считат, че фирмите в страната могат да бъдат определени по-скоро като агресивни при възприемането на нови технологии, а около 40 % са на противоположното мнение. Източниците на технологично обновяване са различни, но преобладава закупуването на ново оборудване. Придобиването на патенти и лицензии се счита за полезна, но слабо използвана форма на технологичен трансфер. Преобладаващата част от анкетираните български предприемачи (над 70 %) го определят като нетипичен за съвременните български условия източник на технологично развитие. Според изследването на ЕИЦ само около 13% от анкетираните фирми са закупили патенти и лицензии.

Оценката за влиянието на чуждестранните инвестиции върху технологичното развитие не е еднозначна. Процентът на мениджърите, които смятат, че преките инвестиции способстват слабо за технологичното развитие преобладава над тези, които са по-склонни да ги възприемат като важен източник .

Технологичното развитие се финансира главно от собствени средства на предприятията. Разходите за изследвания не са типични за преобладаващата част от българските фирми. Само 5 % от анкетираните посочват, че влагат средства в изследователска дейност. Това естествено оказва влияние върху вида на иновациите. Проучването на ЕИЦ показва, че фирмите, които са имали иновационна дейност през последните три години преди проучването са извършвали средно по 2-3 вида иновационни дейности като преобладават разработването на нов дизайн и опитното производство.

Съвместната изследователска дейност не е приоритет за българските фирми в процеса на сътрудничеството с чуждестранни партньори. Преобладава търговската дейност. Като положителна тенденция може да се оцени готовността на някои фирми да вземат участие в съвместни изследователски проекти при намиране на подходящи партньори.

Българските фирми са добре информирани за разработваните нови технологии. Изследването на ЕИЦ показва, че липсата на информация за новите технологии не е пречка за иновации. Много от фирмите ползват повече от един източник на информация, сред които важно място заемат печатните материали на фирми и проучванията на клиенти. Все още е ограничено получаването на информация по електронен път. Този извод съответства на оценката дадена от мениджърите относно използването на електронни средства за връзка по отношение на тяхната външна кореспонденция, както и на твърде ограниченото инвестиране на преобладаващата част от българските фирми в умения на персонала в областта на информационните технологии.

Независимо от възможностите, които макроикономическата среда създава за развитието на бизнес стратегиите, голяма част от фирмите все още водят своя бизнес интуитивно, без да имат строго определени цели и начини за тяхното постигане. Този факт определя и липсата на ясна стратегия в областта на технологичното развитие за голяма част от изследваните в различни проучвания фирми. Налага се извода, че технологичното развитие в страната зависи до голяма степен и от повишаването на бизнес културата и мениджърските знания и умения на българските предприемачи.

Изследванията на иновационната дейност очертават сходни тенденции с останалите източноевропейски страни. При фирми, в които чуждестранните партньори имат контрол върху управлението, в българското поделение се осъществява преди всичко реализация на разработената от главната квартира на компанията иновационна и технологична политика.

Основните бариери пред иновационната дейност и технологичното развитие като едно от нейните направления продължават да бъдат липсата на средства за финансиране и високите разходи. Тези изводи са направени както в проучването на ЕИЦ, така и в доклада на Агенцията за МСП за 2000 г. В последния се посочва, че над 61,8 % от т.нар. динамични МСП разглеждат липсата на финансиране като основен проблем, следван от неподходящо производствено оборудване – 23,7 % и

познания за новите технологии – 21,1 %. Други фактори, които възпрепятстват обновяването са липсата на информация за пазарите, на които може да се реализира продукцията на фирмите.

Негативни са резултатите за качеството на **маркетинга** в България /последно място в класацията на Доклада на Световния икономически форум/ над 70% от анкетираните мислят по този начин. Наред с другите проблеми и поради липса на качествени маркетингови стратегии, фирмите износителки от България са съсредоточили своя експорт главно на един или няколко международни пазара, т.е. тяхното производство отговаря на потребностите и изискванията на ограничен кръг от потребители и трудно може да бъде ориентирано към по-голям брой пазари.

Друга група фактори, които въздействат върху конкурентните позиции на фирмите, са свързани с управлението на **човешките ресурси** в компаниите. Вниманието, което фирмите отделят за развитие, усъвършенстване и квалификация на човешките ресурси е незначително. Този проблем се пренебрегва, малко или почти не се инвестира в обучение и усъвършенстване на персонала – над 50% от анкетираните считат, че на този въпрос не се обръща внимание, т.е. пренебрегва се потенциала за развитие в бъдеще.

Липсва желание у управляващите да делегират права на подчинените си – 75% не виждат подобна нагласа у мениджърите, висок е процентът на тези, които смятат, че висши ръководни длъжности в компаниите се заемат от близки и роднини на собствениците и управляващите – над 65% са на подобно мнение.

Ниско се оценява качеството на училищата и обучението по мениджмънт – 65% мислят по този начин. Това са въпроси, които имат изключително голямо въздействие върху формирането на качествени стратегии за управление на компаниите и доброто равнище на фирмените операции.

Някои по-важни изводи:

Слаби страни на конкурентната среда и фирмените стратегии

- Ниска ефективност на някои институции /съдебна система, полиция/;
- Наличие на административни бариери и бюрокрация;
- Сериозни трудности при започването на нов бизнес;
- Липса на финансови ресурси;
- Недостатъчно интензивна конкуренция на вътрешния пазар;
- Недостатъчно възискателни купувачи;
- Ниска степен на използване на съвременни методи на комуникация и търговия;
- Липса на осъзната политика по отношение на квалификацията на човешките ресурси във фирмите и инвестиции в повишаване на образованието;
- Ниско качество на маркетинговите стратегии;
- Липса на достатъчно професионализъм при управлението на фирмите /лош мениджмънт/;
- Основно конкурентно предимство на фирмите - евтина работна сила, а не високо качество на продуктите и предлаганите услуги;

- Липса на изградени клъстери;

Силни страни:

- Макроикономическа и финансова стабилност;
- Стабилност на банковите институции;
- Реформа в данъчната сфера, насочена към стимулиране на бизнеса;
- Известна гъвкавост на пазар на труда;
- Оптимистични очаквания за намаляване на корупцията;
- Висока степен на либерализация на икономиката;
- Сравнително добро качество на стандартите;
- Високо качество на обучението по точни и естествени науки;
- Квалифицирани според световните стандарти научни работници и инженери.

КЛЪСТЕРИТЕ

Вторият акцент в доклада на Центъра за икономическо развитие е поставен върху възможностите за формиране на конкурентни клъстери. Клъстерът е ново понятие за страните в преход, в т.ч. и за България, което отскоро е обект на анализи и коментари.

Особено важен момент за висока конкурентност според експертите и авторите на Доклада за конкурентоспособност на Световния икономически форум е наличието на клъстери в страната. Клъстерът представлява концентрация на фирми в определена област, заедно с техните доставчици, производители на свързани продукти или доставчици на свързани услуги и специализирани институции, разположени в една и съща държава - например – Силициевата долина в САЩ, обувната и кожената промишленост в Италия.

В България понятието клъстер е почти непознато – близо 10% от анкетираните въобще не са отговорили на въпроса има ли клъстери в България, което вероятно показва, че те не са чували за подобно понятие. Отрицателно /т.е. че не съществуват клъстери/ отговарят над 70% от запитаните – те считат, че в България няма изградени клъстери.

Непознаването на клъстерите е повод да се направи анализ и в тази посока. Развитието на клъстери се случва тогава, когато фирмите инвестират активно в създаването на мрежи от доставчици и купувачи и инвестират във формирането на иновативни стратегии. В развиващия се свят двигатели на клъстерите са конкурентните компании. След идентифицирането на свързващите звена в клъстера, за което държавната политика може да изиграе активна роля, развитието на клъстера се насочва към подпомагане на фирмено равнище, за да станат мениджърите по-конкурентни, да се превърнат в част от развитието на националните клъстери.

Клъстерите представляват групи от поддържащи и свързани индустрии, връзката между тях се осъществява чрез купувачи, потребители, доставчици и други посредници, които работят заедно, за да подкрепят, иновират и подобрят качеството на даден продукт или услуга. Определянето на значимите или потенциално значимите клъстери в дадена страна е от ключово значение, за да се установи къде държавата може да постигне растеж и благосъстояние. Това е и една от основните ни задачи във втората част на доклада – да се аргументира и докаже потенциала на два сектора, които могат да се окажат от изключително голямо значение за постигане на просперитет в икономиката – софтуерната индустрия и туризмът.

Основните стъпки за развитие на клъстерната конкурентност са свързани с:

- Установяване на потенциала на съществуващ клъстер;
- Описание на клъстера в детайли и определяне на ключовите фирми и индустрии, които влияят върху развитието на клъстера;
- Изучаване на качеството и позициониране на продуктите или услугите, които се предлагат от свързани фирми в клъстера;
- Оценка за това, доколко ефективен процесът на производство и доставка на услуги се развива в рамките на клъстера;

- Развитие на индустриални маркетингови програми;
- Развитие на стратегия за вписване в глобализацията.

В сърцевината на конкурентния клъстер е създаването на среда за междуфирмено сътрудничество. В редица случаи връзките в клъстера се активизират чрез трансфер на технологични инициативи, доставка и други връзки, които поддържат и насърчават иновациите и допълнително стимулират междуфирменото сътрудничество и конкурентността на клъстера. Липсата на сътрудничество и доверие в рамките на клъстера създава трудности и влияе негативно върху конкурентността, стига се до производство на неконкурентни продукти и услуги.

Предмет на тазгодишния доклад е анализ на два сектора на икономиката, които са потенциално конкурентни и възможностите за превръщането им в генериращи растеж клъстери. Това са **софтуерната индустрия и туризма**.

Подобно изследване може да бъде използвано за разработване на съвременна политика за постигане на растеж в икономиката. В много промишлено развити държави подобни анализи са направени и това дава възможност да се идентифицират онези клъстери, които вече са оформени и се развиват успешно и такива, които притежават съществен потенциал за развитие. На тази база по-нататък се формира и икономическата и иновационна политика на съответните правителства. Тази политика предполага някои последователни стъпки – съгласие за провеждане на индустриална политика, основана на клъстерния подход, задълбочен анализ на съответните сектори и доколко съществуват в тях изградени връзки и взаимозависимост, избор на сектори, които имат потенциал за развитие; формиране на стратегия и програми.
